

Waar heeft ze dat toch van...

De rol van ouders bij het rookgedrag van hun kinderen

Inhoud

Voorwoord

1. Inleiding 7

2. Onderzoek onder 116 gezinnen 15

Pilotstudie biedt inzicht in rol van ouders en adolescenten bij de preventie van roken

3. Communicatie over roken in het gezin 19

Rook-specifieke opvoeding

RUTGER ENGELS EN MARC WILLEMSSEN

4. Roken als daad van zelfstandigheid 27

Geheimhouding voor ouders en roken door adolescenten

CATRIN FINKENAUER, RUTGER ENGELS, PETER KERKHOF EN MIRJAM VAN DIJK

5. Stoppende ouders en startende jongeren 33

De relatie tussen rookgedrag van ouders en kinderen

ENDY DEN EXTER BLOKLAND, RUTGER C.M.E. ENGELS, WILLIAM W. HALE III,

WIM MEEUS EN MARC WILLEMSSEN

6. Betekenis van de onderzoeksresultaten voor preventie 41

Ouders meer betrekken bij preventie

Relevante publicaties van STIVORO 47

Auteurs 49

Voorwoord

Kinderen beginnen niet vanzelf te roken. Hun sociale omgeving speelt daarbij een belangrijke rol. Lange tijd is de aandacht in zowel onderzoek als in preventie vooral gericht op de invloed van leeftijdgenoten. Dat is aan het veranderen. Met name omdat er steeds meer bewijs komt voor de belangrijke rol die ouders spelen bij de ontwikkeling van roken door hun kinderen.

Echter, er is nog steeds te weinig kennis over hoe nu ouders invloed uitoefenen op het roken van hun pubers. Speelt hun eigen rookgedrag daarbij een rol? Is de manier van opvoeding belangrijk? Is het goed om huisregels te hebben over roken en is het verstandig met het kind over de gevaren van roken te praten? In dit boekje doen we verslag van twee onderzoeken naar de rol van ouders bij het roken van hun kinderen.

Wij hopen dat u door het lezen een frisse kijk krijgt op de invloed van ouders en rookgedrag van jongeren. Daarnaast denken wij dat het tijd wordt om niet langer ouders te negeren in preventie- en voorlichtingsactiviteiten over roken door jongeren, maar ze actief erbij te betrekken. De onderzoeken in dit boekje zijn de eerste in Nederland die aangeven hoe dat mogelijk is.

Dit verslag is tot stand gekomen door de bijdrage van diverse personen. STIVORO (voorheen Stivoro) heeft de hoofdstukken 1, 2 en 6 geschreven. De hoofdstukken 3, 4 en 5 waarin verslag wordt gedaan van bevindingen van twee empirische studies, zijn geschreven door Marc Willemsen, Catrin Finkenauer, Peter Kerkhof, Mirjam van Dijk, Endy den Exter Blokland, William W. Hale III, Wim Meeus en Rutger Engels. Deze hoofdstukken zijn oorspronkelijk in het Engels geschreven en vervolgens vertaald in het Nederlands. Het geheel is bewerkt door Reinier van de Vrie.

Rutger Engels en Renate Spruijt

oktober 2002

1. Inleiding

1. Inleiding

Lies heeft een pakje sigaretten gevonden in de jaszak van haar zoon. Hij is pas twaalf. Zij is geschokt: “Ik wil absoluut niet dat hij rookt. Hij is nog zo jong en speels. Blonde haren in een scheiding, blauwe ogen, gewoon een leuk joch.” Ze had het nog lang niet verwacht: “Hij zit in de brugklas van het havo/vwo en ik dacht dat ze daar nog niet zo met roken bezig waren. Wie kan mij helpen?” (uit: Trouw, 17 november 1999, zie www.ouders.nl/trouw/t1999095.htm)

ONDERZOEK TER ONDERBOUWING VAN BELEID EN PREVENTIE

In het bovenstaande voorbeeld zullen veel ouders zich herkennen. Je denkt dat je kind zich nog niet bezighoudt met zaken als roken, drinken of drugs en dan word je er toch plotseling mee geconfronteerd. Wat dan...? Wat is de beste manier om op je kind te reageren? Is het verstandig om het gewoonweg te negeren of om kwaad te worden en het te verbieden? Of moet je erover gaan praten? En als je daarvoor kiest, heeft dat eigenlijk wel zin als je als ouder zelf rookt en dus het slechte voorbeeld geeft? Is het sowieso wel zinnig om over roken met je kind te praten als het zich bij andere kwesties rond school, vrienden en zakgeld toch al tegen je afzet? Met dit soort vragen worstelen ouders.

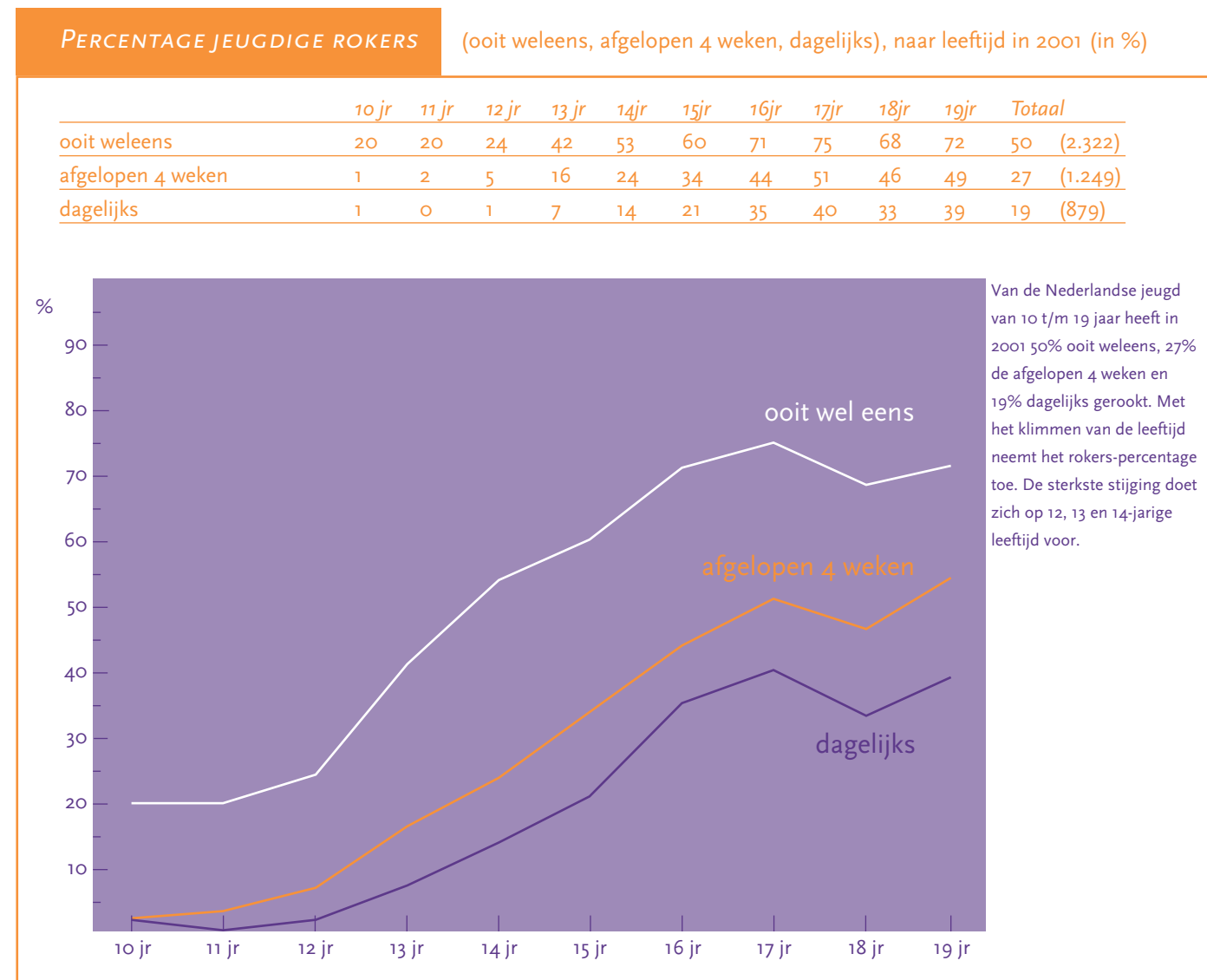
In dit boekje geven we een antwoord op dergelijke vragen. Dit doen we naar aanleiding van de bevindingen uit twee verschillende onderzoeken, die we speciaal hebben verricht om meer duidelijkheid te krijgen over de rol van de ouders bij het rookgedrag van hun kinderen. Ter onderbouwing van beleid, voorlichting en preventieprogramma's vindt STIVORO het van essentieel belang dat dit soort onderzoek plaatsvindt.

Als uit onderzoek bijvoorbeeld zou blijken dat een niet-roken afspraak tussen ouders en kinderen niet zoveel nut heeft en niet tot minder roken door het kind leidt, hoeven we in preventieprogramma's hier niet zwaar op in te zetten. Blijkt anderzijds een goede communicatie tussen ouders en kinderen in het algemeen een cruciale vereiste, voordat een onderwerp als roken bespreekbaar is, dan is dit belangrijke informatie voor preventieprogramma's. Onderzoek naar de invloed van ouders op het rookgedrag van hun kinderen is in Nederland amper voorhanden. De twee onderzoeken, waarvan we in dit boekje de resultaten geven, vormen een eerste aanzet tot een goede basis van kennis over constructieve maatregelen en methodieken.

Dit boekje is in de eerste plaats bedoeld ter ondersteuning van het werk van beleidsmakers en gezondheidsvoorlichters. We hopen dat ze met de bevindingen hun voordeel kunnen doen als ze beleidsplannen maken, preventieprogramma's ontwikkelen of voorlichtingscampagnes bedenken en uitvoeren.

Voordat we in de volgende hoofdstukken de onderzoeksresultaten weergeven, vinden we het belangrijk om te laten zien hoe er de afgelopen decennia tegen de betrokkenheid van ouders bij preventie is aangekeken en hoe dat aanleiding is geweest voor nader onderzoek. Onderzoek dat gesubsidieerd werd door STIVORO en dat opgezet en uitgevoerd is door onderzoekers van de Katholieke Universiteit Nijmegen, Universiteit Utrecht en Vrije Universiteit Amsterdam. Verder leggen we de belangrijkste begrippen uit die we in het onderzoek en het vervolg van dit boekje hanteren.

Feiten over het rookgedrag van adolescenten, recente gegevens

BETROKKENHEID VAN OUDERS BIJ PREVENTIE

De laatste decennia hebben preventie-activiteiten gericht op roken van jongeren zich voornamelijk gericht op de invloed van vrienden. De vriendenkring is steeds gezien als belangrijkste socialiserende factor die bepaalt of een puber wel of niet gaat roken. Met massamediale campagnes wordt in dit kader geprobeerd het imago van niet-rokers te versterken. De voorlichting aan leerlingen van de hoogste groepen van de basisschool en de eerste en tweede klassen in het voortgezet onderwijs in Nederland gaat veelal over de gevolgen van roken en over de sociale druk van leeftijdgenoten. Daarbij worden leerlingen getraind in vaardigheden om groepsdruk te weerstaan en – in dit geval – om aangeboden rookwaar te weigeren. Verder gaat in de preventie steeds meer aandacht uit naar het aanscherpen van het schoolbeleid ten opzichte van roken.

Maar waar zijn de ouders? Er wordt nog weinig aandacht besteed aan de invloed die ouders hebben op het rookgedrag van jongeren. STIVORO is in 1999 wel een campagne gestart met het motto: ‘Roken? Niet waar de kleine bij is’, die gericht is op het bewust maken van ouders van de schadelijke effecten die roken heeft op de ontwikkeling van baby’s. Er is echter tot nu toe geen op de ouders doelgerichte preventieaanpak geweest ten aanzien van roken bij adolescenten. Niet in campagnes en niet op school, een sporadische ouderavond of de verspreiding van een folder over de gevolgen van roken en communicatie over roken met kinderen daargelaten.

De vraag is natuurlijk of het noodzakelijk is om ouders te betrekken bij primaire preventie van roken door adolescenten. Dit zou niet nodig zijn zolang jongeren niet of slechts in beperkte mate door hun ouders worden beïnvloed om te gaan roken. Veel ouders denken dat wanneer hun kind in de puberteit komt en steeds zelfstandiger wordt, eigen sociale relaties heeft en veel meer tijd buitenshuis doorbrengt, ze amper meer invloed op hun kinderen uitoefenen. Ook wetenschappers zijn er lang van uitgegaan dat pubers zich met name afzetten tegen hun ouders, weinig meer van hen aannemen en dat met name leeftijdgenoten de rol van ‘primaire beïnvloeder’ overnemen. Er worden nu echter sterke vraagtekens gezet bij het idee dat de invloed van de ouders op het gedrag van hun kinderen beperkt is. Recente studies maken duidelijk dat jongeren weliswaar onafhankelijk willen zijn en zich tot een autonoom individu willen ontwikkelen, maar dat ze tegelijkertijd ook een goede intieme band met hun ouders willen onderhouden.

Ze vinden wel degelijk de waarden, ideeën en gedragingen van hun ouders belangrijk.

NIEUW ONDERZOEK, NIEUWE INZICHTEN

Uit een aantal longitudinale studies van de afgelopen tien jaar, komt naar voren dat ouders op allerlei manieren invloed hebben op het riskante gedrag van jongeren. Rutger Engels heeft in opdracht van STIVORO in het najaar van 1999 een literatuuronderzoek verricht naar de manieren waarop ouders invloed uitoefenen op de ontwikkeling van het rookgedrag van hun kinderen. Uit dit onderzoek blijkt dat ouders door hun eigen *rookgedrag* en hun normen ten aanzien van roken en de wijze waarop zij opvoeden en communiceren met hun kinderen, invloed hebben op het rookgedrag van jongeren. Daarnaast is uit recent Amerikaans onderzoek duidelijk geworden dat specifiek de wijze waarop ouders met hun kinderen praten over roken, regels en normen stellen, en rookgedrag van hun kinderen sanctioneren, belangrijke impact heeft op jongeren.

Naar deze zogenoemde rook-specifieke opvoedingsstrategieën is nog maar beperkt onderzoek gedaan. Het is bovendien allemaal buitenlands onderzoek. Wij zouden graag meer willen weten over hoe ouders in Nederland met het rookgedrag van hun kinderen omgaan. Voor STIVORO, in samenwerking met Universiteit Utrecht en Universiteit Nijmegen (KUN), voldoende aanleiding om een empirische pilotstudie te starten naar de vraag hoe Nederlandse ouders met het roken van hun kinderen omgaan. Vader, moeder en een jongere in de leeftijd van 10-19 jaar uit 116 gezinnen zijn ondervraagd over roken. In hoofdstuk 2 gaan we in op de achtergrond van het onderzoek. In de daarop volgende twee hoofdstukken vindt u vervolgens de resultaten. Hoofdstuk 3 gaat over de communicatie over roken in het gezin, en hoofdstuk 4 gaat meer de diepte in over openheid en geheimhouding van jongeren ten aanzien van roken.

DE INVLOED VAN ROKENDE EN NIET-ROKENDE OUDERS

Als ouders meer invloed blijken te hebben op het rookgedrag van hun kinderen dan we lange tijd hebben gedacht, dan is het erg interessant om erachter te komen hoe groot die invloed is en wat de verschillen daarin zijn tussen rokende en niet-rokende ouders. Om hier meer zicht op te krijgen hebben de Universiteit Utrecht en de Universiteit Nijmegen (KUN) onderzoek verricht naar de relatie tussen roken van ouders en dat van hun kinderen.

Bij zo’n 2400 Nederlandse jongeren is nagegaan welk effect stopgedrag van de ouders heeft. Ook is onderzocht of het moment waarop ouders stoppen van invloed is op het rookgedrag van de kinderen. Kortom, wat is de voorbeeldfunctie van ouders en wanneer is die het grootste? De resultaten van dit onderzoek treft u aan in hoofdstuk 5.

Voor een goed begrip van de onderzoeksresultaten geven we in deze inleiding enige uitleg over de rookspecifieke opvoeding.

ROOK-SPECIFIEKE OPVOEDING

We veronderstellen dat concreet opvoedingsgedrag wordt beïnvloed door de ouder-kind relatie en door de opvoedingsstijl van de ouders. De kenmerken en karakters van het kind zelf, van de ouders en van broers of zussen zullen dat in eerste instantie bepalen. Een adolescent met een sterk temperament en impulsieve neigingen zal bijvoorbeeld meer conflicten met ouders krijgen dan een rustig en gelijkmatig kind. Ouders stemmen daar waarschijnlijk ook hun stijl van opvoeden op af. Mogelijk dat ze wat minder toegeeflijk dan voorheen worden. Bij roken stellen ze wellicht eerder grenzen of proberen ze het kind weerbaar te maken tegen groepsdruk.

Rook-specifieke opvoeding, zo veronderstellen we, is ook van invloed op kinderen met roken beginnen te experimenteren of zelfs regelmatig gaan roken. Met rook-specifieke opvoeding bedoelen we de acties van ouders die direct te maken hebben met roken in het gezin. Dus: wat voor huisregels zijn er over roken, hoe vaak stellen ouders rookgedrag aan de orde en op wat voor manier doen ze dat, is er thuis rookwaar beschikbaar, hebben ouders een niet-roken afspraak met hun kind gemaakt?

Opvoeding over roken is maar één onderdeel van de opvoeding en vindt plaats binnen de gehele opvoedingscontext. Als ouders sowieso niet goed met hun kinderen kunnen praten over persoonlijke zaken, dan is het niet waarschijnlijk dat ze dit wel goed kunnen als het gaat om roken. Met andere woorden, de kwaliteit van de ouder-kind relatie, de algemene opvoedingsdoelen en -gedragingen bepalen de rook-specifieke opvoeding. Daarnaast speelt mee of de ouders zelf roken.

Rookgedrag van ouders heeft direct invloed op het gedrag van het kind, maar ook indirect via de keuze voor specifieke manieren van communiceren over roken met het kind, en via het stimuleren van het kind om met bepaalde leeftijdgenoten wel en met andere niet om te gaan. Een voorbeeld: beide ouders roken niet, ze zijn er fel tegen gekant dat hun kind begint te roken. Hun communicatie daarover is helder en ze stellen duidelijk huisregels over roken (in huis wordt niet gerookt, het kind wordt beloond als het niet rookt voordat het meerderjarig is, er volgt straf als het kind wel rookt). Deze ouders proberen hun ideeën over roken over te brengen op hun kind, die op zijn of haar beurt vooral leeftijdgenoten opzoekt die ook niet roken of willen gaan roken. De ouders oefenen invloed uit op vriendschapskeuzes door hun mening over potentiële vrienden kenbaar te maken.

In de volgende hoofdstukken geven we zoals gezegd de onderzoeksresultaten weer. In hoofdstuk 6 komen we dan terug op de implicaties voor de preventiepraktijk.

BELANGRIJKSTE REFERENTIES

- Bogenschneider, K., Wu, M., Raffaelli, M., & Tsay, J. C. (1998). Parent influences on adolescent peer orientation and substance use: The interface of parenting practices and values. *Child Development*, 69, 1672-1688.
- Chassin, L., Presson, C. C., Rose, J. S., Sherman, S. J., & Todd, M. (1998). Maternal socialization of adolescent smoking: The transgenerational transmission of parenting and smoking. *Developmental Psychology*, 34, 1189-1201.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Engels, R.C.M.E. (2000). Zoals de ouders zingen, piepen de jongen. Een onderzoek naar de invloed van ouders op rookgedrag van adolescenten. Den Haag: Stivoro (ISBN 90-71263-10-x).
- Engels, R.C.M.E., Knibbe, R.A., Vries, de H., Drop, M.J. & Breukelen, van G.J.P. (1999). Influences of parental and best friends' smoking and drinking on adolescent use: A longitudinal study. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 337-361.

A woman with dark hair is smiling and talking on a mobile phone. The image is split into two horizontal panels. The top panel shows her from the chest up, and the bottom panel shows her from the chest down, holding the phone. The background is a solid orange color.

2. Onderzoek onder 116 gezinnen

*Pilotstudie biedt inzicht in rol van ouders en adolescenten
bij de preventie van roken*

2. Onderzoek onder 116 gezinnen

Pilotstudie biedt inzicht in rol van ouders en adolescenten bij de preventie van roken

De meerderheid van de rokers is in de tienerjaren begonnen. Eenmaal begonnen, is het moeilijk om te stoppen. Dat is een van de redenen dat we beter kunnen proberen te voorkomen dat jongeren beginnen met roken. Ouders hebben daar invloed op. Er is echter nog weinig bekend hoe groot die is, hoe het precies in zijn werk gaat en welke opvoedingsstrategieën het meest doeltreffend zijn. Om daar meer over te weten te komen, heeft STIVORO een onderzoek laten doen in 116 Nederlandse gezinnen. Vaders, moeders en adolescenten werden ondervraagd over roken in hun gezin.

DOELGROEP EN DOELEN VAN HET ONDERZOEK

Deze gezinnen zijn geselecteerd uit een bestand van 16.000 huishoudens. Dit bestand is representatief voor de Nederlandse bevolking. Het onderzoek is een empirische pilotstudie en heeft als doel inzicht te geven in de mogelijk belangrijke factoren. In de steekproef was er een evenredige verdeling van jongens en meisjes, en een gelijke verdeling over de leeftijdscategorieën en naar opleidingsniveau. Verder moest eenderde van de gezinnen een rokende ouder hebben, eenderde twee rokende ouders en eenderde geen rokende ouders. Uit de steekproef hebben we van 116 gezinnen gegevens verkregen: 209 ouders en 106 adolescenten (10-19 jaar) Via internet hebben zij gestructureerde vragenlijsten voorgelegd gekregen, die ieder afzonderlijk moest invullen.

In het onderzoek is voor de volgende specifieke onderdelen nagegaan hoe ouders en kinderen daarover dachten:

Rookintenties: Welke voornemens hebben ouders en kinderen over (niet-)roken?

Attitudes: Hoe denken ouders en kinderen over roken?

Zelfredzaamheid: In hoeverre zijn jongeren in staat weerstand te bieden tegen roken?

Gevoeligheid voor groepsdruk (peer pressure): In hoeverre laten de adolescenten zich beïnvloeden door de groep(en) waar ze deel van uit maken?

Anti-rokensocialisatie (opvoeding ten aanzien van roken), onderverdeeld in de volgende indicatoren:

Invloed: Zijn ouders en adolescenten zich bewust van de invloed van ouders?

Normen: Wat is de invloed van de ouderlijke normen over roken?

Communicatie: Hoe wordt er gecommuniceerd over roken?

Huisregels: Wat zijn de huisregels over roken in het gezin?

Waarschuwingen: Welke invloed hebben waarschuwingen van ouders?

Toezicht en controle: Wat is de invloed van toezicht en controle?

Beschikbaarheid rookwaren: Is er een relatie tussen de beschikbaarheid van rookwaren en het rookgedrag van de kinderen?

KANTTEKENINGEN BIJ HET ONDERZOEK

We plaatsen de volgende kanttekeningen bij het onderzoek.

In de eerste plaats is het een pilotonderzoek. De onderzochte groep was beperkt in omvang. Het onderzoek is niet representatief en daarnaast is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de effecten op de lange termijn. Met het onderzoek kunnen we wel inzicht krijgen in de problematiek en indicaties voor belangrijke factoren, maar generalisaties zijn bij deze omvang niet mogelijk.

Gezien de beperkte omvang van de onderzoeksgroep is het ook niet mogelijk om uitspraken te doen voor verschillende subgroepen en -categorieën (zoals voor meisjes/jongens, opleiding en leeftijd van de adolescenten).

Verder hebben we ook niet onderzocht of anti-rokensocialisatie een weerspiegeling is van de algemeen gangbare opvoedkundige stijl of van de kwaliteit van de relatie tussen ouder en adolescent in het algemeen. Voor de ontwikkeling van preventieprogramma's is dat wel van belang.

Een andere beperking is het karakter van het onderzoek. Het is een zogenaamd cross-sectioneel onderzoek, dat wil zeggen onderzoek dat op één meetmoment wordt uitgevoerd. We kunnen daarmee wel indicaties krijgen, maar geen uitspraken doen over causaliteit. Om bijvoorbeeld vast te stellen welke strategieën effect hebben op veranderingen in rookgedrag van adolescenten is longitudinaal onderzoek nodig. Alleen daarmee kan je met zekerheid vaststellen welke interventies van ouders effectief zijn en welke niet!

Tot slot, dit onderzoek gaat alleen over de rol die ouders spelen bij rookgedrag van hun kinderen. Natuurlijk zijn ouders niet de enige die invloed uitoefenen op het rookgedrag van jongeren. Ook broers en zussen, vrienden, vriendinnen, klasgenoten, leraren of anderen kunnen invloed hebben. En invloed is ook mogelijk van bijvoorbeeld anti-rookcampagnes, reclame van de tabaksindustrie, of de wetgeving van de overheid over bijvoorbeeld verkooppunten van tabak en minimumleeftijd om sigaretten te kopen. We zijn dus maar met een deel van de puzzel bezig. Maar in onze optiek wel een heel belangrijk deel. Immers, ieder preventieprogramma dat focust op communicatie mislukt waarschijnlijk als sprake is van een geheel klimaat van miscommunicatie en conflicten tussen ouders en kinderen.

UITVOERING EN PUBLICATIES

Het onderzoek werd medio 2000 in opdracht van STIVORO uitgevoerd door Bureau Veldkamp uit Amsterdam.

Over het onderzoek wordt gepubliceerd in twee tijdschriftartikelen. Deze artikelen liggen ten grondslag aan de hoofdstukken 3 en 4.

Onder de titel 'Communication on Smoking in Families: The Associations of Anti-smoking Socialization and Adolescent Smoking Cognitions' is ter publicatie aangeboden aan *Health Education Research*. De auteurs zijn Rutger Engels van de sectie Orthopedagogiek, Gezin en Gedrag, KUN en senior onderzoeker Marc Willemsen van STIVORO. Hun onderzoeksverslag vormt de basis voor hoofdstuk 3 van dit boekje.

Het tweede artikel heet 'Secrecy from Parents and Adolescent Smoking: It Never Rains But It Pours' en is ingediend bij *Addiction Research*. De auteurs zijn Catrin Finkenauer (Vakgroep Sociale Psychologie van de Vrije Universiteit Amsterdam), Rutger Engels (KUN), Peter Kerkhof (Vakgroep Communicatiewetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam) en Mirjam van Dijk (capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht). Dit onderzoeksverslag vormt de basis voor hoofdstuk 4.

De belangrijkste titels van geraadpleegde onderzoeken en referenties zijn te vinden achteraan bij ieder hoofdstuk. Een totaaloverzicht van alle literatuur die betrekking heeft op het onderwerp van dit boekje is te vinden op www.stivoro.nl

VERVOLGONDERZOEK

Dit onderzoek vormt een belangrijke stap voorwaarts omdat het eerste onderzoek op dit terrein in Nederland is, en indicaties geeft over de wijze waarop ouders invloed hebben op het rookgedrag van hun kinderen. De Katholieke Universiteit Nijmegen en de Universiteit Utrecht houden over hetzelfde onderwerp momenteel een longitudinaal onderzoek onder 2.200 brugklassers en ruim 700 ouders. Dit grootschalige onderzoek moet uitwijzen of de voornaamste bevindingen van de pilotstudie standhouden met een grotere steekproef. De eerste uitkomsten van dit onderzoek worden medio 2003 bekend. Verder startte de Katholieke Universiteit Nijmegen een longitudinale studie naar de rol van ouders en vrienden bij de ontwikkeling van roken en drinken van 13-16 jarige adolescenten. Hiervoor wordt onderzoek verricht bij 425 gezinnen waarbij beide ouders en twee kinderen deelnemen. Dit onderzoek sluit ook aan op onze pilotstudie. De eerste gegevens van deze studie komen in 2003 of 2004 beschikbaar. Nadere informatie hierover is verkrijgbaar bij Rutger Engels, de eerste auteur.

3. Communicatie over roken in het gezin

Rook-specifieke opvoeding

RUTGER ENGELS EN MARC WILLEMSSEN

3. Communicatie over roken in het gezin

Rook-specifieke opvoeding

Ouders spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van het rookgedrag van hun kinderen. Ze doen dat door voorbeeldgedrag, door hun opvoeding en door de manier waarop ze omgaan met roken in huis. Dit artikel geeft een samenvatting van de onderzoeksresultaten voor anti-rokensocialisatie (opvoeding ten aanzien van roken). Het gaat om de vergelijking tussen de standpunten van ouders en de opvattingen over roken onder adolescenten (zoals attitudes, manieren om sociale druk om te roken te weerstaan en rookintenties).

BELANGRIJKSTE RESULTATEN

Algemeen

De meerderheid van de ouders en de adolescenten is van mening dat ouders in meer of mindere mate invloed hebben op de preventie van roken door de kinderen. Kinderen gaan er daarbij vanuit dat ouders meestal tegen roken zijn. Veel moeders denken dat communiceren over roken een positieve invloed zal hebben. Vaders en adolescenten denken dat ook wel, maar zijn er wat minder van overtuigd. Verder vinden adolescenten – meer dan hun ouders – dat er in huis sprake is van ouderlijk toezicht op en huisregels ten aanzien van roken. Mogelijk onderschatten ouders wat ze op deze punten zouden kunnen bereiken, maar het is ook mogelijk dat adolescenten de pogingen van ouders juist overschatten.

Houding over roken

Er is een duidelijk verband tussen de invloed die ouders denken te hebben op hun kinderen en de houding van die kinderen over roken. De kinderen van ouders met ‘veel’ invloed hebben een hoge mate van zelfredzaamheid, staan minder positief tegenover roken, zijn minder gevoelig voor druk van de omgeving (peer pressure) en zijn minder geneigd te beginnen met roken. Datzelfde geldt als ouders afkeurend (norm) staan tegenover roken door hun kinderen.

Als er in het gezin vaak over roken wordt gesproken, blijkt volgens het onderzoek dat kinderen minder goed de druk van de omgeving kunnen weerstaan om te roken en in de nabije toekomst minder goed van de sigaret af kunnen blijven. Dit kan ermee te maken hebben dat met name ouders die op een ‘verkeerde’ manier over roken gaan praten met hun kind, het eerder onzeker maken dan hem of haar vertrouwen geven in zichzelf, bijvoorbeeld om druk van vrienden te weerstaan.

De reactie van de ouders op experimenteel en regelmatig roken

Hoe reageren ouders op hun kinderen als die experimenteel of regelmatig gaan roken? Straf of woede van de ouders ligt volgens de meeste ouders en kinderen niet voor de hand. Negeren zal volgens hen waarschijnlijk ook niet gebeuren. Praten over het roken en teleurstelling uiten zijn daarentegen volgens ouders en kinderen eerder te verwachten. Ouders zijn – meer dan kinderen denken – geneigd een oplossing voor ‘het probleem’ te zoeken. Adolescenten denken dat ouders eerder met straf of boosheid zullen reageren, dan ouders dat van plan zijn.

Uit het onderzoek blijkt geen relatie tussen te verwachten straf en de rookintentie van de jongeren. In enkele gevallen zou boosheid van de vader als reactie op roken wel een extra reden kunnen zijn voor zijn kind om door te gaan met roken. Datzelfde geldt voor een onverschillige houding van de moeder.

Teleurstelling en irritatie van de ouders leiden tot een lagere rookintentie. Dat gaat ook op als ouders aangeven met hun kind over het roken te gaan praten.

Daarnaast heeft het negeren van het roken door de adolescent een averechts effect: kinderen waarvan de ouders hun experimenteelgedrag negeren zijn eerder geneigd te gaan roken.

Als ouders het idee hebben dat ze niet veel invloed uit kunnen oefenen, heeft dat desastreuze gevolgen: de adolescent is dan minder zelfredzaam, heeft een positievere houding ten opzichte van roken, is vatbaarder voor druk van de omgeving en heeft een hogere intentie om te gaan of blijven roken.

Informatiebehoefte ouders

Ouders is ook gevraagd naar hun informatiebehoefte over roken door jongeren. Iets meer dan de helft van de ouders geeft aan op het moment van het onderzoek geen behoefte te hebben meer te weten over risico's van roken door jongeren, over hoe zij signalen kunnen opvangen van hun kinderen, over hoe ze met hun kinderen over roken kunnen praten of over hoe je kan voorkomen dat jongeren gaan roken. Eenderde van de respondenten geeft aan die behoefte wel te hebben.

Vrijwel iedereen wil wel meer informatie over hoe in het gezin om te gaan met roken. Informatie ontvangen ouders bij voorkeur via folders of internet (44%), tv-programma's

(33%), tijdschriften (21%) en school/ouderavonden (20%). Vaders kiezen wat vaker voor internet, moeders voor scholen. Informatiebronnen als boeken, een kortdurende cursus, telefoonvraagbaak, video en andere media, vinden ze nauwelijks interessant.

Informatie over (preventie van) roken zouden ouders gaan zoeken bij de huisarts (60%) en de school (45%). De GGD wordt maar door 20% van de moeders en 8% van de vaders genoemd.

Ouders geven aan de volgende – mogelijke – beperkingen te zien om roken met hun kind te bespreken: 'Mijn kind moet zelf weten of het gaat roken' (33%), 'Ik vind het lastig te bespreken' (16%), 'Mijn kind en ik praten niet zoveel met elkaar' en 'Mijn kind is te jong' (10%).

ENKELE CIJFERS UIT HET ONDERZOEK

- 35% van de moeders en 37% van de vaders geeft aan wel invloed te hebben op het rookgedrag van hun kinderen. Opvallend is dat zo'n 20% van de ouders denkt er weinig tot geen invloed op te hebben. Roken wordt maar af en toe (meestal niet vaker dan twee keer per jaar) besproken in Nederlandse gezinnen. De moeders zijn van mening dat er vaker over wordt gepraat dan de kinderen.
- In slechts 20% van de huishoudens zijn er volgens de jongeren huisregels over roken. Volgens de ouders is dat percentage zelf nog wat lager.
- Slechts 15% van de adolescenten (en 17% van de vaders) vindt dat er vaak wordt gewaarschuwd voor roken. Van de moeders is dat 22%.
- Ouders weten over het algemeen zeer goed of hun kind rookt of niet. Er was maar in een enkel geval een verschil in rapportage over het rookgedrag van het kind zelf en dat van de ouders over het rookgedrag van het kind. Het merendeel (87%) van de adolescenten denkt dat ouders er snel achter zouden komen of zij of hun vrienden roken. De ouders zelf zijn iets minder optimistisch: 76% van de moeders en 61% van de vaders denkt er snel achter te zullen komen.
- Het overgrote deel van de ouders keurt het af als hun kind zou gaan roken. Slechts 11% van de moeders en 17% van de vaders zou het niet afkeuren. Ook de kinderen geven aan dat hun ouders er zo over denken: 22% denkt dat hun ouders het niet zouden afkeuren als ze zouden gaan roken.

Rookgedrag van de ouders

Als beide ouders roken worden er in huis minder strenge rookregels gehanteerd. En uiteraard zijn er dan ook rookwaren in huis. Of ouders wel of niet roken, is volgens het onderzoek niet van invloed op de anti-rokensocialisatie zoals communicatie over roken, de waarschuwingen, de reactie op het rookgedrag van de adolescenten, de normen over roken en de invloed die ouders menen te hebben op hun kinderen. Heeft een moeder uit een niet-rokend gezin echter een negatieve houding tegenover roken door het kind, dan is de rookintentie van haar kind(eren) ook lager.

BELANGRIJKSTE CONCLUSIES

Uit dit en uit eerder onderzoek met betrekking tot anti-rokensocialisatie (de invloed van de opvoeding op het rookgedrag) trekken we de volgende vier belangrijke conclusies.

Invloed uitoefenen is mogelijk

In de eerste plaats blijkt dat als ouders er vertrouwen in hebben dat ze invloed uit kunnen oefenen, ze *wel degelijk* die invloed ook hebben. Hun kinderen hebben dan minder snel de intentie om te gaan roken. De manieren waarop ouders die invloed kunnen doen gelden zijn wat minder duidelijk. Als ouders op de hoogte zijn en toezicht houden op het rookgedrag van de kinderen en hun vrienden en fel gekant zijn tegen het roken door jongeren, geven hun kinderen aan dat zij minder waarschijnlijk zullen beginnen met roken.

In tegenstelling tot bevindingen uit eerder onderzoek lijken bestraffen en kwaad reageren niet erg doeltreffend. Als de ouders, in ieder geval de moeder, een onverschillige houding aanneemt, lijkt dat het roken te bevorderen. Als ouders blij geven van teleurstelling en met hun kinderen praten over hun rookgedrag, heeft dat een positief effect op het niet gaan roken.

Perceptie op opvoeding en communicatie loopt uiteen

De tweede conclusie betreft de wijze waarop tegen opvoeding wordt aangekeken. Omdat ouders en kinderen nogal eens verschillen in de manier waarop ze tegen opvoeding en communicatie aankijken, hebben we daar in ons onderzoek veel aandacht aan besteed. Ten aanzien van roken blijken er inderdaad aanzienlijke verschillen te bestaan.

Moeders denken nog wel eens te optimistisch over hun pogingen (veel praten en waarschuwen) om kinderen te overreden van roken af te zien. Jongeren zelf denken dat ouders meer invloed zouden kunnen hebben als die beter op de hoogte zouden zijn van hun rookgedrag en er duidelijke huisregels zouden zijn.

Kinderen verwachten eerder boosheid en straf, en minder snel teleurstelling en bereidheid bij de ouders om over rookproblemen te praten.

Verder blijkt uit het onderzoek dat vaders en moeders niet erg van mening verschillen over opvoeding rond roken. Vaders zijn soms wel wat minder goed op de hoogte van wat hun kinderen doen.

Ook rokende ouders hebben invloed

Ten derde concluderen we dat zowel niet-rokende als rokende ouders een positieve invloed kunnen uitoefenen op het rookgedrag van hun kinderen.

Als één of beide ouders in het gezin roken zijn de huisregels minder streng en zijn er – logisch – veel eerder sigaretten in huis. Maar rokende en niet-rokende ouders zijn zich er in gelijke mate van bewust dat ze invloed hebben op het roken van hun kinderen. Dat geldt voor waarschuwingen van ouders, communicatie over roken, rooknormen en de bekendheid met het feit dat kinderen roken. Of ouders wel of niet roken maakt volgens ons onderzoek geen verschil voor de verbanden tussen de anti-rokensocialisatie en de rookintentie. Volgens sommige onderzoeken zouden rokende ouders op dit terrein een minder doeltreffend opvoedkundig beleid kunnen voeren. Ander onderzoek daarentegen maakt duidelijk dat ook rokende ouders een aanzienlijke invloed op het rookgedrag van hun kinderen kunnen hebben. Uit ons onderzoek is het moeilijk hierover conclusies te trekken. Het lijkt erop dat veel ouders denken dat een rokende ouder niet in staat is op een juiste en adequate manier te communiceren over roken en dat als er wel over wordt gepraat er zelfs een tegengesteld effect wordt bereikt. In vervolgonderzoek is het volgens ons van groot belang dat er zorgvuldig wordt gekeken naar eventuele verschillen in opvoedingseffecten tussen rokende en niet-rokende ouders. Dat is van direct belang voor de voorlichtingsadviezen en -praktijk.

Invloed op attitudes en zelfredzaamheid lijkt ook mogelijk

Ten vierde heeft dit onderzoek duidelijk gemaakt dat het van belang is om na te gaan wat de (indirecte) invloed van anti-rokensocialisatie is op attitude, zelfredzaamheid en rookintenties van adolescenten. Communicatie over roken in een geïnteresseerde en ondersteunende gezinsrelatie zou volgens dit onderzoek bijvoorbeeld van invloed kunnen zijn op de mate waarin jongeren in staat zijn (zelfredzaamheid) om niet te beginnen met roken. Daarnaast lijken huisregels en waarschuwingen ook effect te hebben op de rookattitudes van jongeren.

BELANGRIJKSTE REFERENTIES

- Clark, P. I., Scarbrick-Hauser, A., Gautam, S. P., & Wirk, S. J. (1999). Anti-tobacco socialization in homes of African-American and White Parents, and smoking and nonsmoking parents. *Journal of Adolescent Health, 24*, 329-339.
- Cohen, D. A., Richardson, J., & LaBree, L. (1994). Parenting behaviors and the onset of smoking and alcohol use: A longitudinal study. *Pediatrics, 94*, 368-375.
- Jackson, C., & Henriksen, L. (1997). Do as I say: Parent smoking, anti smoking socialization and smoking onset among children. *Addictive Behaviors, 22*, 107-114.
- Jackson, C., Bee-Gates, D., & Henriksen, L. (1994). Authoritative parenting, child competencies, and initiation of cigarette smoking. *Health Education Quarterly, 21*, 103-116.
- Simons-Morton, B., Crump A. D., Haynie, D. L., Saylor, K. E., Eitel, P., & Yu, K. (1999). Psychosocial, school, and parent factors associated with recent smoking among early-adolescent boys and girls. *Preventive Medicine, 28*, 138-148.

4. Roken als daad van zelfstandigheid

Geheimhouding voor ouders en roken onder adolescenten

CATRIN FINKENAUER, RUTGER ENGELS, PETER KERKHOF EN MIRJAM VAN DIJK

4. Roken als daad van zelfstandigheid

Geheimhouding voor ouders en roken onder adolescenten

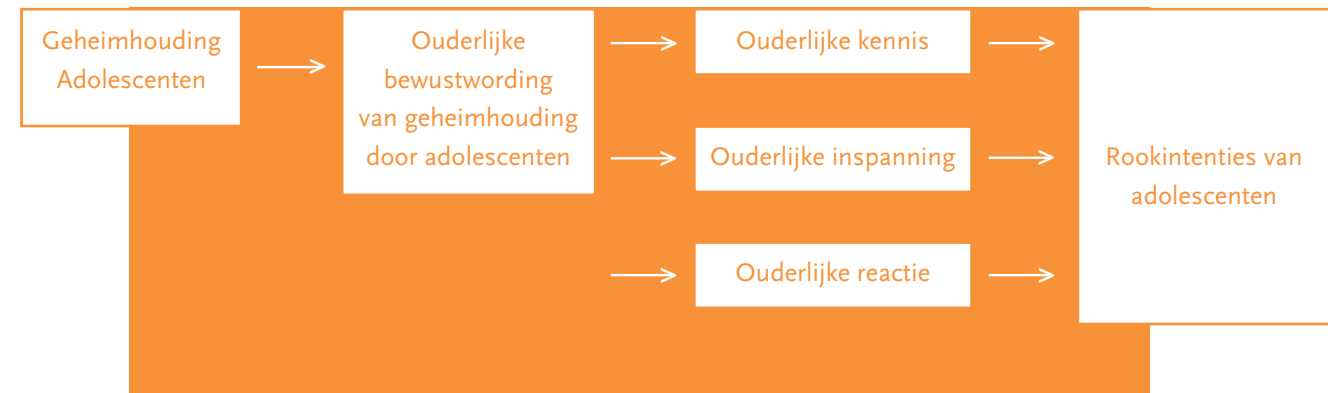
Hoe verloopt het proces van roken tijdens de tienerjaren? Veel deskundigen gaan er vanuit dat roken een reactie is op de opvoeding. In ons onderzoek hebben we aanwijzingen gevonden dat het ook wat anders zou kunnen liggen. Jongeren zijn naarmate ze ouder worden geneigd steeds meer voor hun ouders verborgen te houden. Zeker als ze in de puberteit komen. Ook roken doen ze bij voorkeur niet in het gezelschap van ouders. Het lijkt erop dat ouders hun opvoedingspatroon daarop aanpassen. Met behulp van een model, het zogeheten transactioneel model proberen we te verklaren hoe ouders reageren op geheimhouding van kinderen en hoe die reacties van ouders weer van invloed zijn op rookintenties van jongeren.

ACTIEVE JONGEREN

Een meerderheid van de rokers is in de tienerjaren begonnen. Starten op jonge leeftijd resulteert meestal in een leven lang roken. Voor preventie is het daarom erg belangrijk om te weten hoe het startproces plaatsvindt. Wat doen jongeren precies, hoe voeden ouders hierin op en hoe reageren ze op elkaar? En wat belemmert of stimuleert jongeren om te roken?

Een belangrijke drijfveer voor gedrag van jongeren is zich te ontploffen aan het ouderlijk gezag en onafhankelijk en zelfstandig te worden. Wel of niet gaan roken vindt vaak plaats in deze context. Deskundigen zijn het er dan ook wel over eens dat de relatie tussen adolescenten en hun ouders van grote invloed is op het rookgedrag.

Ze dicht adolescenten meestal een tamelijk passieve rol toe. In ons onderzoek veronderstellen we dat jongeren juist actief zijn. Met hun gedrag lokken ze een reactie van hun omgeving uit, vaak van de ouders. De wijze waarop ouders reageren is naar ons idee vervolgens weer van invloed op het (rook)gedrag van adolescenten. We geven deze hypothese weer in het zogenoemde transactioneel model (zie figuur 1).

Transactioneel model van roken onder adolescenten

Als ouders emotioneel betrokken en geïnteresseerd zijn in het doen en laten van hun kinderen blijken deze minder snel problemen te veroorzaken dan kinderen die opgroeien in onthechte gezinnen waar veel conflicten zijn en waar ouders zich op afstand houden en nauwelijks geïnteresseerd zijn in de activiteiten van hun kinderen. Dit is onder meer aangetoond bij drankproblemen, delinquent gedrag, druggebruik en roken.

HET TRANSACTIONEEL MODEL

De puberteit is een periode van afscheid nemen van de zekerheid en afhankelijkheid van de kindertijd en leren volwassen te worden en verantwoordelijkheid te dragen voor eigen gedrag. De meeste pubers moeten daarvoor een strijd leveren om zich los te maken van hun ouders. Privacy, kleding, afspraakjes, uitgaan, de keuze van vrienden en vriendinnen geven bijvoorbeeld nogal eens aanleiding voor conflicten tussen kinderen en ouders (met name moeders). Sommige pubers willen geen ouderlijke supervisie meer, maar zelf bepalen waar ze gaan en staan: Wat ze doen, gaat hun ouders niets aan. Ze willen een privé-leven. Ze wege zorgvuldig af wat ze hun ouders wel en niet vertellen. Zo vertellen ze hun ouders zeker niet meer alles; ze hebben voor hen geheimen. *Geheimhouding* is een middel om eigen privacy te creëren en zelfstandig te kunnen handelen. Adolescenten spelen dus een actieve rol. Als ze zaken geheim houden, 'dwingen' ze ouders – bij ontdekking – tot een reactie. Deze reactie kan vervolgens weer van invloed zijn op het gedrag (bijvoorbeeld roken) van jongeren. Dat is het uitgangspunt van het

transactionele model. De meeste ouders ontdekken op een gegeven moment dat hun kinderen niet meer alles vertellen en geheimen voor hen hebben. In het model wordt dit gezien als de tweede stap: *de ouderlijke bewustwording van geheimhouding door adolescenten*. De meeste ouders zullen daar – in hun opvoeding – op reageren. We onderscheiden daarin drie soorten reacties: de ouderlijke kennis, de ouderlijke inspanning en de ouderlijke reactie.

Bij *ouderlijke kennis* gaat het er om dat de ouders weten waar hun kind is en wat het doet. Onder *ouderlijke reactie* verstaan we de houding en het gedrag van de ouders ten opzichte van hun kind en hun capaciteit om adequaat in te spelen op de behoeften van hun kind. Als de reactie positief is, bestaat deze uit stimulering, waardering, warmte, emotionele betrokkenheid en interesse in de activiteiten en contacten van kinderen.

Ouderlijke inspanning of controle bestaat uit toezicht houden op en gezag hebben. Het gaat om het instellen van regels en het uitdragen en in de praktijk brengen van (ouderlijke) normen. Weten wat je kind doet en met wie hij dat doet, interesse hebben in de activiteiten van kinderen, samen tijd doorbrengen, respons geven en genegenheid tonen zijn van positieve invloed op de *rookintenties van adolescenten*. Kinderen van die ouders zijn dus minder snel geneigd om te gaan roken. Omgekeerd geldt dat adolescenten waarvan de ouders niet weten wat hun kinderen uitvoeren en verder ook tegengesteld reageren als de geïnteresseerde ouders van hiervoor zij eerder geneigd zijn om te gaan roken.

In ons onderzoek onder 116 gezinnen zijn we nagegaan of het transactionele model inderdaad een verklaring geeft voor de rookintenties van adolescenten. Wij richtten ons op de moeders, omdat die in het algemeen meer tijd met hun kinderen doorbrengen en meer openstaan voor hun kinderen dan vaders. Moeders ontdekken meestal eerder dan vaders dat hun kinderen geheimen hebben.

RESULTATEN EN CONCLUSIES UIT HET ONDERZOEK

De resultaten van dit onderzoek ondersteunen de gedachte dat er een relatie is tussen opvoeding en roken onder adolescenten. Kinderen uit gezinnen met liefhebbende, stimulerende en ondersteunende ouders die controle over hun kinderen hebben door toezicht te houden op hun activiteiten en hun handel en wandel, zullen minder snel beginnen met roken. Uit ons onderzoek blijkt dat als kinderen veel geheimen hebben voor hun ouders, hun ouders reageren door zich terug te trekken: ze reageren minder op de behoeften van hun kinderen, verlangen geen informatie van hen en weten ook weinig over hun activiteiten en doen en laten. Dus als de moeder door heeft dat haar kind zich terugtrekt in het vertellen over zijn of haar activiteiten en gevoelens, nemen de moeders in hun opvoeding nog meer afstand van hun kinderen. De rookintentie van die kinderen wordt groter, dat wil

zeggen dat zij eerder zullen gaan roken dan kinderen waarvan de moeder wel betrokken blijft bij het kind. Bewustwording van moeders inzake geheimhouding en haar reactie hierop kan wel eens een bepalende factor zijn. Moeders lijken geheimhouding van hun kinderen op te vatten als een teken van afstandelijkheid. Dat komt meestal tot uiting in hun manier van opvoeden en kan de relatie tussen ouders en adolescenten (sterk) vertroebelen. Dat kan ertoe leiden dat adolescenten beginnen met roken of zelfs probleemgedrag vertonen.

Met dit onderzoek wordt nog weer eens duidelijk dat communicatie – of het gebrek eraan – erg belangrijk is voor de kwaliteit van de relatie tussen ouder en kind. En daarmee ook op de ontwikkeling van rookgedrag.

Het transactionele model van roken lijkt een meer plausibele verklaring voor roken onder adolescenten te bieden dan traditionele modellen die een link leggen tussen opvoeding en probleemgedrag.

BELANGRIJKSTE REFERENTIES

- Chilcoat, H. D. & Anthony, J. C. (1996). Impact of parent monitoring on initiation of drug use through late childhood. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35, 91-100.
- Distefan, J. M., Gilpin, E. A., Choi, W. S., & Pierce, J. P. (1998). Parental influences predict adolescent smoking in the United States, 1989-1993. *Journal of Adolescent Health*, 22, 466-474.
- Ennett, S. T., Bauman, K. E., Foshee, V. A., Pemberton, M., & Hicks, K. A. (2001). Parent-child communication about adolescent tobacco and alcohol use: What do parents say and does it affect youth behavior? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 48-62.
- Finkenauer, C., & Hazam, H. (2000). Disclosure and secrecy in marriage: Do both contribute to marital satisfaction? *Journal of Social and Personal Relationships*, 17, 247-265.
- Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Meeus, W., & Oosterwegel, A. (in press). Self and identity in early adolescence: The pains and gains of growing up. To appear in R. P. Lipka & T. M. Brinthaupt (Eds.), *Understanding Adolescent Self and Identity: Applications and Interventions*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment. *Developmental Psychology*, 36, 366-380.
- Ryan, R. M., & Lynch, J. H. (1989). Emotional autonomy versus detachment: Revisiting the vicissitudes of adolescence and young adulthood. *Child Development*, 60, 340-356.

5. Stoppende ouders en startende jongeren

De relatie tussen rookgedrag van ouders en kinderen

ENDY DEN EXTER BLOKLAND, RUTGER C.M.E. ENGELS, WILLIAM W. HALE III, WIM MEEUS EN MARC WILLEMSSEN

5. Stoppende ouders en startende jongeren

De relatie tussen rookgedrag van ouders en kinderen

In gezinnen waar de ouders zelf roken is de kans groot dat de kinderen ook gaan roken. Maar als ouders met roken stoppen, heeft dat een beschermend effect op de kinderen. We hebben bij 2.403 jongeren onderzocht of stopgedrag van ouders effect heeft. We hebben ook gekeken of het moment waarop ouders stoppen van invloed is op het rookgedrag van kinderen. Wat is de voorbeeldfunctie van de ouders hierin? En is het preventief effect groter als ouders op jonge leeftijd van de kinderen stoppen dan in de puberteit?

IMPACT VAN OUDERS OP ROOKGEDRAG

Experimenteren met roken begint meestal aan het einde van de basisschool of in de eerste jaren van het middelbaar onderwijs. Op 9-10-jarige leeftijd hebben nog maar zeer weinig kinderen ooit gerookt. Dit percentage loopt sterk op tot 41% bij 12-13 jarigen en 72% bij 18-jarigen. Het 'rookklimaat' thuis is van belangrijke invloed op het rookgedrag van kinderen. Onderzoekers hebben de laatste decennia daarbij vooral gekeken naar de houding van ouders ten opzichte van roken en of ze wel of niet roken. Maar ook de geschiedenis van rookgewoonten van ouders lijkt van invloed te zijn op het rookgedrag van hun kinderen.

Voor een belangrijk deel wordt sociaal gedrag zoals roken door observatie aangeleerd. Ouders, broers, zussen, leraren en vrienden zijn vaak een voorbeeld en stimuleren bewust of onbewust gedrag van pubers. Dat kan zowel in positieve als in negatieve zin. Dat is mede afhankelijk van de afweging van de voor- en nadelen en de alternatieven. Kinderen zien hun ouders bijvoorbeeld roken op feestjes en koppelen dit aan gezelligheid en intimiteit. Anderen zien hun ouders vooral roken als ontspanning in stressvolle situaties of ze constateren dat hun ouders misselijk zijn na een avond veel gerookt te hebben. Behalve het feitelijk (rook)gedrag is ook de houding ten opzichte van roken van belang. Een rokende ouder kan bijvoorbeeld best negatief staan ten opzichte van beginnen met roken van zijn of haar kind. In dat geval is een jongere minder snel geneigd ook met roken te beginnen. Maar in het algemeen staan rokende ouders – begrijpelijk – minder negatief tegenover roken van hun kinderen dan niet-rokende ouders.

Rookgedrag van ouders is dus voorspellend voor het rookgedrag van hun kinderen. Roken de ouders dan is de kans groot dat ook een kind met roken begint en dat blijft doen; dit in vergelijking met kinderen van niet-rokende ouders. De moeder lijkt daarin een grotere invloed te hebben dan de vader. Kortom, voorbeeldgedrag en normen over roken van ouders hebben invloed op het rookgedrag van hun kinderen.

HET ONDERZOEK

In hoeverre het stoppen met roken door ouders van invloed is op het roken door adolescenten hebben we onderzocht door de invloed van niet-rokende ouders, rokende ouders en 'gestopte ouders' met elkaar te vergelijken. We hebben de gegevens gebruikt van een nationaal representatief onderzoek onder 2.403 10-14-jarigen.

Een van de tekortkomingen van dit onderzoek is dat er gebruik gemaakt is van een cross-sectioneel design. Dit betekent dat er geen uitspraken gedaan kunnen worden over de richting van de verbanden die worden gevonden. Alhoewel het weinig waarschijnlijk is dat het rookgedrag van adolescenten leidt tot veranderingen in rookgedrag van ouders, is dit toch in een cross-sectionele studie niet uit te sluiten. Ook is het mogelijk dat er variabelen zijn die zowel van invloed zijn op het stoppen met roken door ouders als op het beginnen met roken door adolescenten. De dood van een familielid aan de directe gevolgen van roken bijvoorbeeld zou de ouder tot de beslissing om te stoppen kunnen brengen en de jongere om niet te gaan roken.

Een andere kanttekening bij dit onderzoek is dat we zijn afgegaan op wat de adolescenten rapporteren. Ze gaven aan of hun ouders rookten of dat ze gestopt zijn. Met name als een stoppoging lang is geleden, zal dat moeilijker met zekerheid zijn te zeggen. Naarmate herinneringen verder weg liggen, neemt de betrouwbaarheid ervan af.

De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op een onderzoek van Endy Den Exter Blokland, Capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht; Rutger C.M.E. Engels, Orthopedagogiek: Gezin en Gedrag, Katholieke Universiteit Nijmegen; William W. Hale III, Capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht; Wim Meeus, Capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht en Marc Willemsen, STIVORO-Rookvrij, Den Haag.

Dit artikel is ter publicatie ingediend bij *Preventive Medicine*.

RESULTATEN

Als ouders stoppen met roken (en daarmee een andere voorbeeldfunctie krijgen) is dat dan van invloed op de kinderen? Voor preventie en voorlichting is dat uiteraard een belangrijke vraag. Het blijkt inderdaad zo te zijn dat stoppen met roken door de ouders effect heeft op het experimenteergedrag van hun kinderen. Zie tabel 1.

TABEL 1.

Rookgedrag adolescenten 10-14 jarigen	ooit gerookt	
	wel	niet
rokende vader	42,4	57,6
rokende moeder	35,6	64,4
gestopte vader	30,2	59,8
gestopte moeder	30,0	70,0
vader heeft nooit gerookt	27,4	72,6
moeder heeft nooit gerookt	34,3	65,7

TABEL 2.

INVLOED VAN ROOKGEDRAG VAN OUDERS OP HET ROOKGEDRAG VAN ADOLESCENTEN

Rookgedrag van ouders	N	in %	% ooit rokende adolescenten
Beide ouders hebben nooit gerookt	329	15	20
Eén ouder heeft nooit gerookt en de andere ouder is gestopt	396	18	31
Beide ouders zijn gestopt met roken	307	14	37
Eén ouder rookt en de andere ouder heeft nooit gerookt	307	14	39
Eén ouder rookt en de andere ouder is gestopt	328	15	51
Beide ouders zijn rokers	539	24	52
Totaal	2206	100	

Als beide ouders in een gezin niet roken bestaat er de minste kans dat het kind niet rookt. Zie tabel 2. In gezinnen met een niet-rokende ouder en een ouder die vroeger heeft gerookt, is de kans al wat groter. Indien er in het gezin een van de ouders rookt, is de kans veel groter dat het kind gaat roken. Nog steeds zeer veel adolescenten hebben één of twee rokende ouders in het gezin. Dat dit niet alleen leidt tot nadelige effecten voor de gezondheid van de kinderen maar eveneens de kans groter maakt dat het kind gaat roken is evident. Zij hebben vier keer zo veel kans te gaan roken dan pubers waarvan de ouders nooit hebben gerookt. Echter, wanneer de ouders stoppen met roken hebben hun kinderen minder kans te gaan roken dan wanneer ze blijven roken.

TABEL 3.

INVLOED VAN MOMENT VAN STOPPEN DOOR VADER OP ROOKGEDRAG VAN ADOLESCENTEN

Leeftijd kind waarop vader stopte met roken	N vaders	odds ratio*
< 7 jaar	119	1.00
7 – 10 jaar	105	1.91
11 – 14 jaar	83	2.11

In tabel 3 staat bij de groep 11-14 jaar odds ratio 2.11. Dit betekent dat kinderen waarvan de vader is gestopt tussen het 11^e en het 14^e levensjaar ruim 2 keer zo veel kans lopen te beginnen met roken in vergelijking met kinderen waarvan de vader gestopt is voor het 7^e levensjaar van het kind.

MOMENT VAN STOPPEN

Uit het onderzoek blijkt dat ook het moment van stoppen door de ouder van belang is. Stoppen door de ouders heeft vooral effect wanneer dit gebeurt als de kinderen nog jong zijn. Als de ouders stoppen wanneer hun kind in de puberteit zit, heeft dit minder effect (zie tabel 3 en 4). Des te eerder de vader stopt met roken, des te kleiner is de kans dat het kind gaat roken. Een stoppende vader heeft – ongeacht het moment waarop hij stopt – meer positief effect als de moeder niet rookt. Het voorbeeldgedrag van een stoppende vader komt klaarblijkelijk beter over bij een zoon of dochter als de moeder niet rookt. Datzelfde geldt voor vader en moeder in de andere positie. Als de moeder stopt tussen het tiende en veertiende levensjaar van het kind, is de kans drie keer zo groot dat het kind gaat roken dan in het geval de moeder

was gestopt op het moment dat het kind jonger dan zeven jaar was. In de tabel 4 geeft de odds ratio dat aan. Er gaat dus duidelijk een signaalfunctie uit van het stoppen met roken. Of de houding tegenover roken van een jongere in dit geval verandert, hebben we niet onderzocht.

TABEL 4.
INVLOED VAN MOMENT VAN STOPPEN DOOR MOEDER OP ROOKGEDRAG VAN ADOLESCENTEN

Leeftijd kind waarop moeder stopte met roken	N moeders	odds ratio*
< 7 jaar	76	1.00
7 – 10 jaar	92	1.52
11 – 14 jaar	78	3.08

IMPLICATIES VOOR PREVENTIE

In Nederland is er momenteel nog weinig aandacht voor het betrekken van ouders in primaire preventieprogramma's. De beschikbare schriftelijke informatie over roken door jongeren en de wijze waarop ouders hiermee kunnen omgaan, is beperkt. Sommige scholen organiseren in het kader van primaire preventie wel ouderavonden, maar de opkomst hierbij is meestal gering. Heeft het zin ouders meer bij rookpreventie te betrekken? De bevindingen uit dit onderzoek tonen aan van wel. Immers, hieruit blijkt dat de rookgeschiedenis van ouders een rol speelt bij het beginnen met roken door jongeren. Als ouders stoppen met roken vermindert de kans dat hun kinderen gaan roken. De boodschap in voorlichting kan dan ook eenduidig zijn: zowel voor de ouders als de kinderen is het goed als de ouders stoppen met roken. Goed voor de gezondheid van de ouders, goed voor de kinderen omdat ze minder snel zullen beginnen.

Ook het moment waarop rokende ouders stoppen is van belang voor de voorlichting. Die zou niet alleen moeten plaatsvinden in het kader van primaire preventie voor adolescenten, meestal in de laatste klassen van de basisschool en in de eerste klassen van het middelbaar onderwijs. Dat is eigenlijk te laat. Het zou goed zijn om al in een vroeg stadium ouders hierover voor te lichten. Aanstaande en 'jonge' ouders zijn bij uitstek de goede doelgroep. Voorlichting in zwangerschapscursussen en via consultatiebureaus zijn goede mogelijkheden. Het is dan belangrijk om ook te proberen de vaders er bij te betrekken, alleen al omdat die wat roken betreft een belangrijke voorbeeldfunctie hebben.

In het kader van stoppen-met-roken campagnes voor volwassenen kunnen de positieve

gevolgen die stoppen heeft voor de kinderen van volwassenen prominenter aan de orde komen. In de voorlichting-op-maat-interventies (bijvoorbeeld door de huisarts) die de laatste jaren zijn ontwikkeld, vormen de voor- en nadelen van roken en niet-roken een belangrijk onderdeel. In dit soort interventies zou met name voor ouders met jonge kinderen het zinvol zijn om ze ook voor te lichten over de impact van hun eigen gedrag op hun kinderen.

BELANGRIJKSTE REFERENTIES

- Andrews, J. A., Hops, H., Ary, D. V., Tildesley, E., & Harris, J. (1993). Parental influence on early adolescent substance use: Specific and nonspecific effects. *Journal of Early Adolescence*, 13, 285-310.
- Bailey, S. L., Ennett, S. T., & Ringwalt, C. L. (1993). Potential mediators, moderators, or independent effects in the relationship between parents' former and current cigarette use and their children's cigarette use. *Addictive Behaviors*, 18, 601-621.
- Bauman, , K. E., Foshee, V. A., Linzer, M. A., & Koch, G. G. (1990). Effect of parental smoking classification on the association between parental and adolescent smoking. *Addictive Behaviors*, 15, 413-422.
- Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., De Vries, H., & Drop, M. J. (1998). Antecedents of smoking cessation among adolescents: Who is motivated to change? *Preventive Medicine*, 27, 348-357.
- Engels, R.C.M.E., Knibbe, R.A., & Drop, M.J. (1997). Inconsistencies in adolescents' self-reports of initiation of alcohol and tobacco use. *Addictive Behaviors*, 22, 613-623.
- Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., & Drop, M. J. (1999). Predictability of smoking in adolescence: Between optimism and pessimism. *Addiction*, 94, 115-124.
- Farkas, A. J., Distefano, J. M., Choi, W. S., Gilpin, E. A., & Pierce, J. P. (1999). Does parental smoking cessation discourage adolescent smoking. *Preventive Medicine*, 28, 213-218.
- Pederson, L. L., Koval, J. J., McGrady, G. A., & Tyas, S. L. (1998). The degree and type of relationship between psychosocial variables and smoking status for students in Grade 8: Is there a dose-response relationship? *Preventive Medicine*, 27, 337-347.

6. Betekenis van de onderzoekresultaten voor preventie

Ouders meer betrekken bij preventie

6. Betekenis van de onderzoeksresultaten voor preventie

Ouders meer betrekken bij preventie

Ouders beïnvloeden hun jongeren, ook als het om roken gaat. De gepresenteerde onderzoeken in dit boekje laten daar nauwelijks twijfel over bestaan. Het blijkt zelfs dat jongeren de invloed van hun ouders hoger inschatten dan de ouders zelf. De bevindingen die we in de vorige hoofdstukken presenteerden, bieden nieuwe aanknopingspunten voor de voorlichting en preventiepraktijk. In dit hoofdstuk geven we daarvoor een aantal suggesties.

BEWUSTWORDING OUDERS

Ouders zouden zich meer bewust moeten zijn van hun invloed. Als ze vertrouwen hebben in hun eigen invloed heeft dit een positief effect op het niet gaan roken van hun kinderen. Opmerkelijk is dat kinderen verwachten dat hun ouders (beginnen met) roken afkeuren. Het is wel zo dat de manier waarop ouders deze afkeuring laten blijken heel bepalend is voor het succes. Een ondersteunende, betrokken, maar niet al te streng controlerende ouder heeft in het algemeen de meeste invloed. Kwaad worden en straffen heeft eerder een averechts effect op het rookgedrag.

Verder blijkt dat als kinderen meer geheim houden voor hun moeders deze een zekere desinteresse en onverschilligheid voor de bezigheden van haar kind gaat vertonen. In dat geval kan er een wisselwerking tussen moeder en kind ontstaan, waarbij moeder steeds afstandelijker wordt.

In de beïnvloedingsprocessen is er geen verschil tussen rokende en niet-rokende ouders. Wel is het zo dat stoppen met roken van de ouders effect heeft op het experimenteren met roken door jongeren. Het moment waarop de ouders stoppen is hierbij van groot belang. Het beste moment is als ouders stoppen wanneer hun kind nog jong is, namelijk onder de zeven jaar. Sommige (rokende) ouders zijn zich onvoldoende bewust dat zij voor hun kind een voorbeeld zijn. Rokende ouders beseffen bijvoorbeeld niet dat hun kinderen roken als normaal gedrag beschouwen als ze hun ouders niet anders kennen dan regelmatig rokend. De uitdaging voor de voorlichtingspraktijk is dan ook ouders bewust maken van invloed die ze kunnen hebben op hun kinderen.

Dit boekje beperkt zich tot het thema roken. Maar het bevat volgens ons ook interessante bevindingen over opvoeding in het algemeen. Een vertaling naar andere thema's die de gezondheid en het welzijn van de jeugd betreffen, zoals alcoholgebruik, pesten of agressief gedrag ligt voor de hand. Maar nader onderzoek is nodig om dit daadwerkelijk aan te tonen.

ONDERBOUWING ACTIVITEITEN

Dit boekje is vooral geschreven voor beleidsmakers, gezondheidsvoorlichters en preventiewerkers. We hopen dat de onderzoeksresultaten voor hen een onderbouwing zijn om activiteiten gericht op ouders opnieuw te bekijken en aan te pakken. Tot nu toe beperkte de aandacht voor de rol van de ouders zich in Nederland tot enkele folders over de gevolgen van roken en over manieren om roken met kinderen te bespreken. De gegevens uit de genoemde onderzoeken in dit boekje laten zien dat er nog veel winst via andere wegen valt te behalen. De manier en het moment waarop ouders met hun kinderen communiceren over roken zijn van cruciaal belang. Het onderwerp roken kan bijvoorbeeld worden opgenomen in bestaande cursussen opvoedingsondersteuning die op veel plaatsen in Nederland worden gegeven. Het thema wordt dan in het bredere perspectief gezet van de relatie en communicatie tussen kinderen en hun ouders.

In het kader van gemeentelijk en lokaal gezondheidsbeleid kunnen GGD'en en instellingen voor verslavingszorg worden gestimuleerd meer voorlichtingsactiviteiten over dit onderwerp te ontwikkelen.

Ouders geven aan dat ze informatie over (preventie van) roken het liefste via de huisarts en de school willen ontvangen. Hiermee kan rekening worden gehouden bij het opzetten van dergelijke activiteiten.

Behalve ouders hebben ook de overheid, het onderwijs en de sportsector verantwoordelijkheid voor de preventie van roken. De overheid scheidt bijvoorbeeld randvoorwaarden met een wetgeving waarin het op steeds meer plaatsen verboden is om te roken. Daarnaast is het belangrijk dat de overheid geld beschikbaar blijft stellen voor onderzoek en voorlichting. Het onderwijs kan participeren in landelijke acties en streven naar Rookvrije scholen. De sport-sector kan de aangescherpte Tabakswet naar behoren proberen uit te voeren en meedoen met regionale en landelijke acties.

En STIVORO ontwikkelt ondersteunende acties en materialen bij de preventie van (mee) roken en stoppen met roken. Daarnaast zal STIVORO onderzoek op dit terrein blijven stimuleren.

Kortom er zijn nog veel nieuwe mogelijkheden om het roken door jongeren terug te dringen. Hoe minder jongeren beginnen des te minder volwassenen zullen sterven aan een ziekte die wordt veroorzaakt door tabak.

Relevante publicaties en projecten
van STIVORO

Auteurs

Relevante publicaties en projecten van STIVORO

PUBLICATIES

STIVORO, *Jaarverslag 2001*, Den Haag 2002

R. Engels, *Zoals de ouders zingen, piepen de jongen. Een studie naar de invloed van ouders op het rookgedrag van adolescenten*, STIVORO 2000

A.N. Mudde, M.C.Willemsen e.a. *Meetinstrumenten, voor onderzoek naar roken en stoppen met roken*, STIVORO, Den Haag, 2000

Praten met pubers over roken, een folder voor ouders

Factsheet: Roken, de harde feiten, jeugd, NIPO 2001 in opdracht van STIVORO

PROJECTEN

De Rookvrije school een implementatieprogramma voor het basis- en voortgezet onderwijs waarbij het onderwijs wordt gestimuleerd het beleid over (preventie van) roken aan te scherpen.

Niet roken waar de Kleine bij is, multimediale campagne met een implementatietraject voor face-to-face voorlichting, gericht op ouders met kinderen van 0-48 maanden en de omgeving.

Stoppen met roken wordt gestimuleerd met multimediale campagnes, *'Advies op maat'*, *telefonische counseling*, *cursussen*, *minimale interventiestrategieën voor artsen*.

Implementatie van de *minimale interventiestrategie stoppen met roken voor de verloskundepraktijk (V-mis)* gericht op zwangere vrouwen en hun partner.

Een experimentele campagne gericht op ouders van kinderen tussen 7 en 12 jaar in de regio Midden-Holland in 2002 met als doel ouders bewust te maken van hun rol bij de preventie van (mee)roken door de jeugd.

Voor meer informatie over deze en andere projecten kunt u terecht bij STIVORO, voor een rookvrije toekomst.

Auteurs

Prof dr Rutger Engels is hoogleraar Orthopedagogiek aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.
e-mail: r.engels@ped.kun.nl

Drs Renate Spruijt is projectleider jeugd bij STIVORO, Den Haag.

Dr Marc Willemsen is senior onderzoeker bij STIVORO, Den Haag.

Drs Endy den Exter Blokland is junior onderzoeker bij de capaciteitsgroep Kinder- en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht.

Prof dr. Wim Meeus is hoogleraar Jeugdstudies aan de Universiteit Utrecht.

Dr William W. Hale III is universitair docent bij de capaciteitsgroep Kinder- en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht.

Dr Catrin Finkenauer is universitair docent bij de vakgroep sociale psychologie aan de Vrije Universiteit, Amsterdam.

Dr Peter Kerkhof is universitair docent bij de vakgroep communicatiewetenschappen aan de Vrije Universiteit, Amsterdam.

Drs Mirjam van Dijk was student bij de capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies, Universiteit Utrecht.

